

УДК 321.7

Руслан Сербин,*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, проректор
Національної академії внутрішніх справ*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНИХ ФОРМ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено природу співвідношення детермінантів «форма», «форма діяльності», «форма благодійної діяльності». Сформульовано власне бачення даних понять. Виокремлено та охарактеризовано загальносоціальні форми благодійної діяльності, якими є волонтерська, донорська та трансплантаційна діяльність.

Ключові слова: форма, форма діяльності, форма благодійної діяльності, загально-соціальна форма, волонтерська, донорська, трансплантаційна діяльність.

Постановка проблеми. Досліджуючи правову категорію «благодійна діяльність», варто зупинитися на формах цього виду діяльності. Визначальною серед них є волонтерська діяльність – особлива форма благодійної діяльності, що проявляється безпосередньо у громадській участі в суспільно корисних справах без очікуваної фінансової винагороди, заснована на добровільності, безкорисливості, соціальній спрямованості, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги.

Метою статті є ґрунтовне дослідження особливостей та природи загальносоціальних форм благодійної діяльності та здійснення їх класифікації на волонтерську, меценатську, донорську та трансплантаційну діяльність.

Цю проблематику досліджували такі науковці, як В.Б. Авер'янов, С.С. Алексєєв, Д.А. Александров, Р.Г. Апресян, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородин, О.В. Безпалько, Є.В. Донін, О.М. Донік, Р.А. Калюжний, С.В. Ківалов, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, В.І. Курило, Д.М. Лук'янець, С.В. Матяж, Р.С. Мельник, С.А. Ошеров, С.В. Тихомиров, Б.Г. Тукумцев, Л.А. Сенека, О.О. Стрельнікова, О.Г. Стрельченко, В.К. Шкарупа, Б.Ю. Шапиро та Є.Б. Царапкіна тощо. Все ж таки ця тема настільки актуальна, що спонукає до подальшого її дослідження.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи правову категорію «благодійна дія-

льність», варто зупинитися на формах даного виду діяльності через дослідження таких правових категорій, як «форма», «форма діяльності», «форма благодійної діяльності».

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття «форма» як спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії [1, с. 1328].

У тлумачному словнику поняття «форма» трактується як різновид, структура, конструкція чого-небудь, обумовлені певним змістом [2, с. 139].

Т. Ф. Єфремова під поняттям «форма» (лат. forma) розуміє зовнішній вигляд, зовнішні профілі предмета; встановлений зразок чого-небудь; шаблон [3].

Форма – це вид ззовні, це зовнішнє окреслення, певний встановлений порядок [4, с. 45].

Отже, у загальному вигляді форма – це спеціальна структура будь-якого процесу. Характер цієї структури зумовлений змістом процесу, методами, прийомами, засобами, видами відповідної діяльності. Ця структура являє собою внутрішню організацію змісту, який у реальній дійсності і виступає як процес взаємодії.

Водночас форма діяльності – це зовнішня сторона будь-якого функціонування, тобто сукупність його однорідних дій, які здійснюються у певних організаційних рамках, визначених законодавством [5].

У словниковій літературі під формою діяльності розуміється організаційно-управлінський вид діяльності уповноважених на те суб'єктів, який завжди пов'язаний зі здійсненням відповідних дій у порядку, визначеному законодавством [6].

Іншими словами, форми діяльності – це однорідна діяльність відповідних суб'єктів, через які реалізуються їх функції.

При цьому форма благодійної діяльності – це зовнішнє вираження діяльності благодійника, що проявляється у вчиненні певних дій, спрямованих на надання благодійної допомоги, благодійної пожертви, управління благодійними ендавментами тощо.

Разом із тим, на нашу думку, беручи до уваги природу, зміст благодійної діяльності, а також напрями надавання благодійної допомоги, вважаємо, що форми благодійної діяльності залежно від сфери її здійснення суб'єктами-благодійниками варто поділити на такі групи:

- 1) загальносоціальна: волонтерська діяльність; гуманітарна діяльність; донорська діяльність; трансплантаційна діяльність;
- 2) освітньо-культурна: меценатська діяльність;
- 3) релігійно-духовна: філантропічна діяльність; альтруїзм;
- 4) миротворча діяльність.

У статті ми охарактеризуємо лише загальносоціальну форму благодійної діяльності.

Так, загальносоціальна форма благодійної діяльності включає в себе волонтерську діяльність; донорську діяльність; трансплантаційну діяльність.

Законами України «Про благодійництво та благодійні організації» та «Про волонтерську діяльність» чітко визначено, що специфічною формою благодійництва є волонтерська діяльність.

Волонтерська діяльність ґрунтується на вільній праці, що не вимагає оплати, а головні мотиви волонтерів полягають не в матеріальному заохоченні та збагаченні, а в задоволенні соціальних і духовних потреб. Праця волонтерів зазвичай зводиться до різних видів громадських робіт, організації суспільно корисних заходів, благодійних концертів, збору коштів на підтримку нужденних, індивідуальної нематеріальної допомоги окремим особам, чи організаціям (інвалідам, дітям-сиротам, ветеранам війни, некомерційним структурам) тощо.

Волонтерська діяльність може розглядатися як пожертвування в натуральній формі (тобто у вигляді часу або праці), а не у формі товарів, готівки або інших цінних активів. Волонтерам повинно бути дозволено надавати будь-які послуги, дозволені законом.

У Законі України «Про волонтерську діяльність» визначено, що волонтерська діяльність – це добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтер-

ськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги.

Водночас тлумачні енциклопедичні словники трактують поняття «волонтерська діяльність» неоднозначно.

Так, М.І. Конохов у словнику-довіднику з психології дає визначення «волонтерської діяльності» як добровільної діяльності, суспільно-корисної роботи, громадянської активності тощо [7, с. 45].

Є.С. Медведєва зазначає, що волонтерська діяльність – це добровільне прийняття обов'язків із надання безоплатної соціальної допомоги, послуг, здійснення патронажу над інвалідами, хворими й особами похилого віку, а також особами і соціальними групами населення, які опинилися в складних життєвих ситуаціях [8].

Б.Г. Тукумцев визначив волонтерську діяльність як добровільну діяльність, яка здійснюється безкоштовно як у державних, так і в приватних організаціях медичної та освітньої сфер чи сфері соціального обслуговування. Добровільна допомога є природною характеристикою культури будь-якого цивілізованого суспільства поряд із традицією співучасті і співпереживання долі ближнього, допомоги в скрутну хвилину [9].

І.Д. Зверєва визначає «волонтерську діяльність» як добровільний вибір діяльності, який відображає особисті погляди й позиції; активну участь громадянина в суспільному житті, що виражається зазвичай у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій, сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню та поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху утвердження більш справедливого й мирного суспільства, більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій, а також як національну ідею – ідею милосердя та доброчинності [10, с. 62].

Т.Ф. Яркіна та В.Г. Бочарова зазначають, що «волонтерська діяльність» є ресурсом філантропії – людинолюбства, добродійності, благодійної діяльності, соціальної підтримки, заступництва й захисту нездолених громадян через милосердя [11, с. 216]. З даним визначенням, на нашу думку, важко погодитися, беручи до уваги той факт, що отримувачами волонтерської допомоги є не лише громадяни, тобто люди, але й тварини та об'єкти природи, навколишнє природне середовище в цілому тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, треба значити, що мета волонтерської діяльності полягає у сприянні особистісному та професійному зростанню, самореалізації та соціалізації особистості; наданні послуг тим,

хто цього потребує, а також соціальної підтримки, захисту, допомоги окремим людям за рахунок компенсації втрат життєво важливих умов існування; реабілітації громадян з обмеженими можливостями та соціально вразливих груп населення; у просвітництві населення та організації педагогіки середовища [12, с. 128].

Отже, узагальнюючи погляди вищезазначених науковців, слід зазначити, що метою волонтерської діяльності, на наш погляд, є сприяння соціалізації особистості, появи нових соціальних ролей, норм і суспільних поведінкових стереотипів; допомога особистісному зростанню, самореалізації; нове осмислення значення загальнолюдських цінностей, у тому числі співчуття, милосердя, їхньої ролі у гуманізації міжлюдських стосунків; ознайомлення із загальною культурою та специфічними субкультурами соціуму.

Цілі заняття волонтерською діяльністю можуть бути різними: переконання морального і релігійного характеру; потреба у спілкуванні, активності, реалізації своїх здібностей, громадському і державному визнанні; бажання придбати нову роботу або професію. Волонтерська діяльність здійснюється в групах взаємодопомоги, шляхом індивідуальної підтримки літніх осіб, які опинилися у важкій життєвій ситуації або потребують постійного догляду, і через участь у діяльності добровольчих об'єднань [13].

Треба відзначити, що на сьогоднішній день у сучасному правовому полі немає єдиної точки зору стосовно визначення поняття «волонтерська діяльність»; усі вищенаведені визначення обумовлені певними ознаками та особливостями реалізації волонтерської діяльності.

Таким чином, особливості волонтерської діяльності є такими:

1) волонтерська діяльність здійснюється суб'єктами, котрі є членами відповідної волонтерської організації або волонтерами;

2) важливим елементом волонтерської діяльності є здійснення волонтерської роботи за рахунок витрачання власного вільного часу;

3) волонтерська допомога надається на підставі договору про надання волонтерської допомоги;

4) волонтерська діяльність проявляється у громадській участі в суспільно корисних справах;

5) волонтерська діяльність здійснюється без очікуваної фінансової винагороди;

6) волонтерська діяльність відбувається шляхом надання допомоги «іншому»;

7) волонтерська діяльність є добровільною;

8) правовою підставою здійснення волонтерської діяльності є укладення договорів про надання волонтерської допомоги та про провадження волонтерської діяльності.

Разом із тим, на нашу думку, волонтерська діяльність є особливою формою благодійної діяльності, що проявляється безпосередньо у громадській участі в суспільно корисних справах без очікуваної фінансової винагороди, заснована на добровільності, безкорисливості, соціальній спрямованості, а також неприбутковою діяльністю, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги.

Наступною загальносоціальною формою благодійної діяльності є донорська та трансплантаційна діяльність.

У країнах Європи дуже розвинена та поширена донорська та трансплантаційна діяльність. Досить високий офіційний престиж донорства, наприклад, у Франції, де почесний донор має виключне право, наприклад, паркувати свою машину поряд із машиною президента. У багатьох країнах під час прийому на роботу перевага віддається тому, хто має картку донора. І це не дивно. Оскільки донор відповідально ставиться до свого здоров'я і має активну громадянську позицію, то такий працівник ніколи не підведе. Найважливіше в усьому цьому те, що для самих донорів здача крові – це усвідомлений жест допомоги тому, хто потрапив у біду, а не момент отримання будь-якої вигоди чи винагороди. Європейці не вважають донорство героїзмом: «у них це так само природно, як переходити дорогу на зелене світло» [14].

Добровільне донорство в Італії почало розвиватися ще у довоєнний час, а Асоціація донорів-волонтерів крові Італії (АВІС) нещодавно відзначила своє 75-річчя. Її народження пов'язане з ім'ям лікаря Форментано, який усе своє життя віддав служінню людям, організації та розвитку добровільного донорства. Зараз відділення АВІС є навіть у найменшому містечку Італії.

Бути донором – це своєрідна форма солідарної діяльності як громадянської, християнської, людської тощо. Якщо ти належиш до якогось донорського співтовариства, тоді відразу стаєш «своїм» у компанії незнайомих людей – теж донорів або благодійників. Це престижно, гідно і це означає, що ти здорова доросла людина, яка має активну громадянську позицію, бажає зробити світ трохи кращим.

Так, наприклад, у різних штатах США ситуація з донорством різна, але в Каліфорнії добровільне донорство дуже розвинене. Тут донорами крові є 5% населення, а в Росії

– всього 1,6%, тобто в три рази менше. Безоплатне донорство в США підтримується державою і некомерційними організаціями, воно популярне серед різних верств населення, серйозно підтримується приватним бізнесом.

Наприклад, донорські акції часто організуються Банком Крові у співпраці з відомими компаніями. Так, автомобільні компанії здійснюють донорам безкоштовну заміну масла в машині і балансування шин; а відома компанія з виробництва натуральних соків без консервантів Naked Juice організовує щорічний марафон на підтримку добровільного донорства і видає донорам безкоштовні соки після здачі крові.

В Україні за показником минулого року заготовлено 9,1 млн л крові на одну особу, тоді як Всесвітня організація охорони здоров'я стверджує, що ця доза повинна становити не менше 15 млн. У США кожні 109 із тисячі осіб здають донорську кров, у Європі – від 52 до 67. В Україні лише 18 осіб із тисячі здають кров [15].

Пропаганда добровільного донорства широко розвинена: багато діячів культури, мистецтва, політики, бізнесу, спорту беруть участь у популяризації ідей донорства та здорового способу життя.

Треба зазначити, що в Україні існують благодійні організації, які займаються донорською діяльністю, котру, на наш погляд, слід віднести до спеціалізованої форми благодійної діяльності. Так, наприклад, Благодійний Фонд «Донор-ОМ» є місцевим неприбутковим благодійним Фондом, який об'єднує благодійників, донорів, бенефіціарів (реципієнтів) і лікарів, небайдужих людей, молодь та інших осіб, які здійснюють благодійну донорську діяльність в інтересах людей і суспільства. Він здійснює свою діяльність самостійно, а також у співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, з українськими та зарубіжними благодійними організаціями відповідно до Конституції України, законів України і інших нормативно-правових актів, що регулюють відповідні напрями діяльності, та Статуту [16].

Разом із тим Законом України «Про донорство крові та її компонентів» [17] визначено, що донорство крові та її компонентів – добровільний акт волевиявлення людини, що полягає у даванні крові або її компонентів для подальшого безпосереднього використання їх для лікування, виготовлення відповідних лікарських препаратів або використання у наукових дослідженнях.

Водночас слід відзначити і такий вид донорської діяльності як специфічної форми

благодійної діяльності, як донорство яйце-клітин (вони ж ооцити), що являє собою абсолютно безкоштовну, добровільну і благодійну допомогу потенційного донора яйце-клітини невідомому для неї реципієнту [18].

При цьому донор не може претендувати на матеріальну винагороду за свої послуги, оскільки вони надані на благодійній основі, а також є безкорисливим і добровільним актом на користь бездітної пари. Але донор має право на отримання всіх продуктів, потрібних йому в період проходження програми, або він має право отримати гроші, на які він особисто кушить необхідні йому продукти.

Треба також зазначити, що особливим видом донорства є трансплантація (з лат. *transplantatio* – пересаджування) – метод, що полягає у пересадці реципієнту органа або іншого матеріалу (тканини), взятого у донора, а також клонованих тканин, штучних імплантів (електронних, металічних та інших) [19].

Донором може бути будь-який дієздатний громадянин України віком від 18 років, який пройшов відповідне медичне обстеження і в якого немає протипоказань, визначених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Отже, **донорство** – це безоплатне, добровільне надання донорських матеріалів для подальшого безпосереднього використання з метою лікування, трансплантації, застосування у фармацевтиці та використання у наукових дослідженнях, що здійснюється в інтересах та на благо особи.

Донорська діяльність – це добровільна, безоплатна діяльність, яка здійснюється в інтересах людини з метою популяризації ідей благодійного донорства та здорового способу життя благодійниками, донорами, реципієнтами, лікарями та небайдужими людьми тощо.

Висновки

Нами доведено, що загальносоціальними формами благодійної діяльності є волонтерська, меценатська, донорська та трансплантаційна діяльність.

Водночас визначено, що волонтерська діяльність – це особлива форма благодійної діяльності, що проявляється безпосередньо у громадській участі в суспільно корисних справах без очікуваної фінансової винагороди, заснована на добровільності, безкорисливості, соціальній спрямованості, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. А також нами доведено, що донорська діяльність – це добровіль-

на, безоплатна діяльність, яка здійснюється в інтересах людини з метою популяризації ідей благодійного донорства та здорового способу життя благодійниками, донорами, реципієнтами, лікарями та небайдужими людьми тощо.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2011. – 1836 с.
2. Ахметова Д.З. Преподаватель вуза и инновационные технологии / Д.З. Ахметова, Л.И. Гурье // Высшее образование в России. – 2001. – № 4. – С. 138–144.
3. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка: толково-словообразовательный / Т.Ф. Ефремова. – М.: Русский язык, 2000. – 547 с.
4. Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О.І. Пометун, Л.О. Пирожко. – К.: А.С.К., 2002. – 135 с.
5. Ярмаш О.Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні / О.Н. Ярмаш, В.О. Серьогін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.br.com.ua/3125>.
6. Правовые формы деятельности государства и их характерные черты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vuzlib.su/beta3/html/1/15557/15592/>.
7. Конохов Н.И. Словарь-справочник по психологии / Н.И. Конохов. – М.: Академия, 1996. – 160 с.
8. Медведева Е.С. Словарь терминов по теории социальной работы / Е.С. Медведева. – М.: ТЦ «Сфера», 2006. – 234 с.
9. Словарь-справочник по социальной геронтологии / под ред. Б.Г. Тукумцева. – Самара: Изд-во Самарского ун-та, 2003. – 105 с.
10. Соціальна педагогіка: теорія і технології: [підручник] / за ред. І.Д. Звереві – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
11. Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт: в 2 т. / под ред. Т.Ф. Яржиной, В. Г. Бочаровой. – М.: Изд-во АСО-Пир, 1993– . – Т. 1. – 1993. – 461 с.
12. Культура життєвого самовизначення: інтегративний курс для учнів загальноосвітніх навчальних закладів: [метод. посібник]: у 3 ч. / [О.В. Безпалько, М.І. Босенко, Р.Х. Вайнола та ін.]; за ред. І.Д. Звереві. – К.: Златограф, 2003– . – Ч. 2: Середня школа. – 2003. – 536 с.
13. Словарь-справочник по социальной геронтологии / под ред. Б.Г. Тукумцева. – Самара: Изд-во Самарского ун-та, 2003. – 105 с.
14. Европа: донорство как форма солидарности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fkrab.org.ua%2Fdata%2Fupload%2Fdonorstvo%2FEvropa--donorstvo-kak-forma-solidarnosti.doc&name=Evropa--donorstvo-kak-forma-solidarnosti.doc&lang=ru&c=56d6bc546cc1>.
15. Донорство в Україні: необхідна благодійність чи небезпечна розкіш? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://h.ua/story/188349#ixzz3wfx7TJwE>.
16. Статут Благодійного Фонду «Донор-ОМ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donor-om.org.ua/index.php/docs/5-statut-blagodijnogo-fondu-donor-om>.
17. Про донорство крові та її компонентів: Закон України від 23 червня 1995 р. № 239/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 23. – Ст. 183.
18. Донорство яйцеклетки: последствия, как стать донором? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://love-mother.ru/donorstvo-yajceketki-posledstviya-kak-stat-donorom-otzyvyu>.
19. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України від 16 липня 1999 р. № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 377.

В статье исследована природа соотношения детерминант «форма», «форма деятельности», «форма благотворительной деятельности». Сформулировано собственное видение данных понятий. Выделены и охарактеризованы обще-социальные формы благотворительной деятельности, которыми являются волонтерская, донорская и трансплантационная деятельность.

Ключевые слова: форма, форма деятельности, форма благотворительной деятельности, обще-социальная форма, волонтерская, донорская, трансплантационная деятельность.

In the article the nature of the determinants of value “form”, “form of action” a “form of charitable activity”. Formulated their own vision of these concepts. Characterized allocated and general social forms of charity, which are: voluntary, donor and transplantation activities.

Key words: form, shape, forms of charitable activity, general social form, volunteer, donor, transplant operations.